

RIJEČKI FILOLOŠKI DANI

Zbornik radova s

Međunarodnoga znanstvenog skupa

Riječki filološki dani održanoga u Rijeci

od 18. do 20. studenoga 2004.

ISBN 953-6104-51-2

UDK 811.163.42(063)

821.163.42.09(063)

KNJIGA VI, 1-628, Rijeka 2006.

Izdavač: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Omladinska 14, Rijeka, Hrvatska

Za izdavača: Elvio Baccarini

Uredništvo: Lada Badurina, Marina Biti, Adriana Car-Mihec,
Saša Lajšić, Irvin Lukežić, Ines Srdoč-Konestra,
Diana Stolac, Anastazija Vlastelić, Silvana Vranić

Urednice: Ines Srdoč-Konestra
Silvana Vranić

Tajnice uredništva: Saša Lajšić
Anastazija Vlastelić

Recenzenti: Vladimir Biti
Antonija Bogner-Šaban
Branka Brlečić-Vujić
Željka Fink
Nada Ivanetić
Biljana Kašić
Barbara Kryžan Stanojević
Josip Lisac
Dragica Malić
Antica Menac
Mira Menac-Mihalić
Milan Mihaljević

Milica Mihaljević
Krešimir Nemec
Neda Pintarić
Ivo Pranjković
Goran Rem
Josip Silić
Milorad Stojević
Miroslav Šicel
Zlata Šundalić
Milivoj Tatarin
Marija Znika

Jezična redakcija: autorska

Likovno oblikovanje: Zvonimir Pliskovac

UDK: Nataša Jurčić, Filozofski fakultet u Rijeci

Adresa uredništva: Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za kroatistiku
Trg Ivana Klobučarića 1, 51000 RIJEKA

Grafička priprema i tisak: DP Tiskara d.o.o. Rijeka

Naklada: 400 primjeraka

Žiro račun: 2360000-1101536455, Filozofski fakultet u Rijeci,
s naznakom "za Riječke filološke dane"

RIJEČKI FILOLOŠKI DANI

Zbornik radova s

Međunarodnoga znanstvenog skupa

Riječki filološki dani

održanoga u Rijeci

od 18. do 20. studenoga 2004.

Branko Tošović
Suština padežnih odnosa
- 108

Znika, M., *Opisni i odnosni pridjevi*, *Suvremena lingvistika*, br. 43-44, Zagreb, 1997., str. 341-357.

Znika, M., *Posvojni i odnosni pridjevi*, *Rasprave IHJJ*, knj. 25, Zagreb, 1999., str. 377-389.

SUMMARY

Marija Znika

SEMANTIC RESTRICTIONS OF PARADIGMS

The paper warns about the problem of semantic attestation of morphological paradigms. It outlines some verbs that require object or subject in plural, and verbs that provide for the incorporation of demonstrative pronouns, infinitives or subordinate clauses as object only, and do not provide for the incorporation of words with full lexical meaning as object. The paper also mentions nouns that can have a plural form, but cannot be used in their primary meaning and semi-copula verbs that require object, regardless of their function in the sentence.

Key words: semantics, morphology

87

Branko Tošović

SUŠTINA PADEŽNIH ODNOSA

dr. sc. Branko Tošović, Sveučilište u Grazu, izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'366.54

U ovome se radu razmatraju osnovni aspekti padeža kao odnosa. U prvome se dijelu ističe da se padežna veza javlja na dvije važne razine – sintagmatskoj i paradigmatskoj te da obje zaslužuju jednaku pažnju. Zatim se ukazuje na to kako su i koliko padežne korelacije proučene u hrvatskoj i srpskoj lingvistici. Autor se posebno zadržava na tumačenju prirode padežnih odnosa u okviru gramatike dubinskih padeža, binarističkog pravca te prostorne i antropološke (prototipske) teorije padeža.

Ključne riječi: padež, odnos, korelacija, paradigmatika, sintagmatika, teorija padeža

0. Ako bi se tražio najizrazitiji primjer korelacionog fenomena u gramatici, opredijelili bismo se, prije svega, za padež. Budući da on čini dvostruki odnos – odnos kao mogućnost (jezična korelacija) i odnos kao realizacija (govorna korelacija), tumačenjem padežnog odnosa je neophodno obuhvatiti oba aspekta.

1. U takvome pristupu padež je *s i n t a g m a t s k i*¹ (a) odnos u koji stupa deklinacijska riječ (imenica, zamjenica, pridjev, broj, particip) sa drugom deklinacijskom riječju ili nepromjenljivim leksemom radi označavanja neke interakcije u stvarnosti/rečenici, točnije to je zavisna jednosmjerna veza između dviju riječi od kojih bar jedna mora biti deklinacijska (deklinacijsko-deklinacijska: *čitanje knjige*, nedeklinacijsko-deklinacijska: *čitati knjigu*), u kome prva jedinica (A₁) zahtijeva odgovarajući oblik druge jedinice (A₂), – *p a r a d i g m a t s k i* (b) vanrečenična asocijativna relacija koju čini jedna deklinacijska riječ sa drugom deklinacijskom riječi ili nepromjenljivim leksemom u formi (ne)podudarnosti, (ne)kompatibilnosti, (ne)identičnosti, odnosno neovisna vanrečenična dvo- i višesmjerna (nerealizirana, potencijalna) korelacija deklinacijske jedinice A i deklinacijske jedinice B, C... X u koju one stupaju na bazi asocijacija, međusobne bliskosti i kompatibilnosti.

Sintagmatski padežni odnos utvrđujemo pitanjem koji padež može doći iza koje riječi (padeža ili „nepadeža“), a paradigmatski u kakvoj se vanreče-

ničnoj vezi nalazi jedan padež u odnosu na drugi/drugu. Padež A sintagmatski ne zahtijeva pojavu bliskih, podudarnih, identičnih padeža A₁, A₂... A_n, jer bi se radilo o sukcesivnom dupliranju općeg padežnog značenja, odnosno dolazilo bi do linearne padežne redundancije. S druge strane, padežna (kompatibilnost) vrlo je važna za paradigmatski odnos, jer se na tome zasnivaju najvažnije korelacije. Sintagmatski određeni padež nije povezan sa svim padežima već samo sa onim koji su kompatibilni sa konkretnom organizacijom rečenice, tj. sa onim koji su realizirani. Ovaj odnos ima dvočlanu strukturu – postoji upravni član i zavisni član, pri čemu se u jednom slučaju dobiva homogena korelacija (ako padež₁ traži padež₂, npr. Ivo je *suradnik naše firme.*), a u drugom heterogena (ukoliko glagol ili pridjev zahtijeva pojavu određenog padeža, recimo Čitam *knjigu.* – On je zadovoljan *postignutim uspjehom.*). U homogenom odnosu dolazi adnominalni padež (padež kome otvara mjesto drugi padež). U heterogenom odnosu pojavljuje se adverbalni padež (padež kome glagol otvara mjesto) i priadjektivni padež (padež kome pridjev otvara mjesto). U nekim slučajevima može se isti odnos realizirati u homogenoj i heterogenoj vezi: (1) On je zadovoljan *postignutim uspjehom.* – Izrazili su *zadovoljstvo postignutim uspjehom.*

Sintagmatski padežni odnos nudi dvije mogućnosti: (a) da padež otvara mjesto za neku „nepadežnu“ vrstu riječi, (b) da iza jednog padežnog oblika dođe drugi. Ovaj odnos ima jednosmjerni karakter i ide slijeva na desno. U velikom broju slučajeva pojavu kontaktnog naslanjanja jednog padeža na drugi ne uvjetuje dati padežni odnos, već to omogućava karakteristična za slavenske jezike sloboda u nizanju riječi. Takav je slučaj sa korelacijom nominativ ↔ akuzativ (*Petar Marka udario!*), genitiv ↔ instrumental (*Išao je bez odjeće obalom.*), genitiv ↔ lokativ (*Ostao je do zore u kavani.*), dativ ↔ lokativ (*Zahvalio se bratu na rastanku.*), akuzativ ↔ nominativ (*Čita knjigu Ivan.*). Kontaktna neuvjetovanost jednog padeža drugim je posebice karakteristična za vokativ, koji teoretski može da dođe iza svakog padeža (vokativ ne izražava nikakav odnos, već služi za obraćanje, pobuđivanje i dozivanje): genitiv ↔ vokativ (*Nema knjige, sestro.*), dativ ↔ vokativ (*Pridi meni, sine!*), akuzativ ↔ vokativ (*Dajte mi svoju ruku, gospođice!*), instrumental ↔ vokativ (*Režem nožem, mama.*), lokativ ↔ vokativ (*Novac ću ostaviti na stolu, sestro.*)² Padežna neuvjetovanost može biti intrakategorijalna, i to fakultativnog karaktera, recimo u odnosu nominativ ↔ nominativ (*Gdje li je naš dobri drug Marko?*), instrumental ↔ dativ (*Sporo smę se približavali kolima gradu.*), instrumental ↔ instrumental (*Režem nožem, nožem.*).

Postoje tri vrste padežne ovisnosti: 1. uzajamna ovisnost kada padež₁ ne može bez padeža₂, a padež₂ ne može bez padeža₁ (*Razgovaraju brat i sestra.*). 2. jednostrana ovisnost, kada padež₁ ne može bez padeža₂, ali padež₂ može

bez padeža padeža₁ (Ovo je *grad* Rijeka: *grad* ne može bez *Rijeke*, ali *Rijeka* može bez *grada*); 3. slobodna ovisnost, kada nijedan padež ne pretpostavlja postojanje drugog u transformama rečenica (*Noć, ulica, tišina.*). Padežna uvjetovanost dolazi u formi obligatornosti (iznuđenosti): jedan padež traži obavezno pojavu drugog padeža. Takav je slučaj sa parovima u kojima se prvi padež semantički prazni isključivo pojavom narednog padeža: nominativ ↔ genitiv (Ovo je *knjiga moga brata*), nominativ ↔ instrumental (*Došao je otac sa sinom.*), nominativ ↔ lokativ (*Živi kao bubreg u loju.*) itd. Korelaciona obligatornost narednog padeža može da ima intrakategorijalni karakter: da se realizira u odnosu istih padeža, recimo nominativ ↔ nominativ (*rijeka Sava*), genitiv ↔ genitiv (On je direktor *tvornice obuće*), lokativ ↔ lokativ (*Bit ću u kinu „Neretvi“*). U prvom i posljednjem primjeru prvi padež je fakultativan, a drugi obligatoran (može se reći „*Bit ću u Zagrebu.*“, ali se ne može kazati bez promjene značenja „*Bit ću u gradu.*“).

Teoretski svaki padež može na sintagmatskom planu obrazovati sedam korelacionih parova, odnosno otvarati mjesto za drugih šest (uključujući i samoga sebe): 1. nominativ ↔ nominativ, 2. nominativ ↔ genitiv, 3. nominativ ↔ dativ, 4. nominativ ↔ akuzativ, 5. nominativ ↔ vokativ, 6. nominativ ↔ lokativ, 7. nominativ ↔ instrumental. Ti parovi daju 49 potencijalnih linijskih korelacija.

Analiza pokazuje da svaki padež bez izuzetka otvara mjesto za sve druge padeže (uključujući i dati padež). Ograničenja nameće kontekst pojedinačno. Na ovome planu centralno je pitanje koliko su padeži sintagmatski kompatibilni i kakve komplementarne kombinaciju obrazuju.

2. Paradigmatski svi su padeži međusobno povezani i nijedan od njih nije izoliran od drugog, tako da padež A može da ima značenje ili funkciju padeža B...X. Padežni paradigmatski odnos ima dvosmjerni i reverzibilni karakter. Svaki padež obrazuje sedam parova, identičnih sintagmatskoj organizaciji.³ U ovoj interakciji razlikuje se (1) odnos oblika jednog te istog padeža, (2) odnos oblika različitih padeža. Prvi odnos nazvat ćemo intrakategorijalnim, drugi interkategorijalnim. Tako genitiv₁ i genitiv₂ tvore padežni intrakorelacional (recimo *Nema bresaka ↔ breskvi.*), dok genitiv i akuzativ daju padežni intrakorelacional (*Daj mi kruha ↔ kruh.*). Ako su oblici kompatibilni, oni čine padežni kategorijal (prvi primjer). Posljednja rečenica je tipičan slučaj korelacije semantički nepodudarnih padeža (genitiv označuje dio, a akuzativ cjelinu). Osnovu padežnog paradigmatskog odnosa čini identičnost, sličnost, različitost, sinonimičnost, antonimičnost. On može biti dvopak: 1. sa razlikom u značenju, 2. sa određenim stupnjem kompatibilnosti (što daje mogućnost zamjene jednog padeža drugim bez veće ili nikakve smisaone razlike). Prvi odnos dolazi u okviru padežnog diferencijala, drugi u okviru padežnog kategorijala.

² Sam vokativ lako otvara mjesto za sve druge padeže – nominativ (*Petre, Ivan će ti pomoći.*), genitiv (*Eh, sine, deš majke je teško.*), dativ (*Idi, Petre, svojoj sestri.*), akuzativ (*Poštu, Petre, svoje sestrice.*), vokativ (*Eh, brate, brate!*), lokativ (*Ostao je do zore u kavani.*).

³ Dakle: 1. nominativ ↔ nominativ, 2. nominativ ↔ genitiv, 3. nominativ ↔ dativ, 4.

3. U analizi suštine padežnih odnosa pojavljuju se dva međusobno različita problema. (1) Padežni odnosi nisu dovoljno istraženi. Svaka nacionalna lingvistička škola stavlja u fokus interesiranja ono što odgovara tradiciji, duhu vremena, autorskoj vokaciji. U takvoj orijentaciji dolazi do pojave koju bismo nazvali lingvističkom opsesijom (kolektivnom i individualnom), u negativnom i pozitivnom smislu. Recimo, u hrvatskom i srpskom jezikoslovlju na širem planu negativna opsesija najviše dolazi do izražaja u socio-lingvističkim istraživanjima i pretjeranoj opsjednutosti (a) hrvatsko-srpskim odnosima, (b) pravopisnim problemima (u obje lingvističke škole postoji više pravopisnih priručnika). Pozitivna opsesija predstavlja orijentaciju na istraživanje ključnih, fundamentalnih problema. Recimo, u hrvatskoj lingvistici takvim možemo nazvati fonološka istraživanja, koja su češća, dublja i šira od srpskih.⁴ S druge strane, u srpskoj lingvistici zastupljen je padežni lingvo-centrizam.⁵ (2) Gotovo u svim istraživanjima padeži se izolirano promatraju, nema kompleksnog, pogotovo korelacionog pristupa (analize sintaktičkih padežnih snopova, padežne radijacije, padežne inicijalnosti i pitanja kao što je, recimo, može li genitiv doći iza dativa, ili akuzativ iza lokativa). Jedan od razloga izbjegavanja, zaobilazjenja ovih pitanja jeste njihova složenost. Na ovome planu ističu se neki radovi Milke Ivić (osobito oni o sintaktičkoj obveznosti i slobodnoj/blokiranoj uporabi padeža; Ivić 1957, 1959, 1961). Za analizu padežnih odnosa poseban problem pravi činjenica da su neki padeži u obje nacionalne škole vrlo slabo obrađeni ili uopće nisu istraženi. Naime, nije nam poznato nijedno posebno izdanje o nominativu i dativu: postoje dvije studije o genitivu (Terzić 1995, Feleško 1995 – prevod sa poljskog), jedna o akuzativu (akuzativ bez prijedloga, Gortan-Premk 1971), vokativu (Skljarov 1962), lokativu (Batistić 1972) i instrumentalu (Ivić 1954). Ostali radovi tiču se širih pitanja, recimo upotrebe padeža bez prijedloga (Đorđević 1889, Menac 1989), padeža u dijalektu (Miloradović 2003).

4. U hrvatskoj lingvistici padež se različito tumači, ali prevladava stav da je odnos osnova ove kategorije. Podrobniju informaciju o padežu uopće daje Rikard Simeon (Simeon 1969/II: 1-4). On ističe (a) da u jezicima bez fleksija padež znači obično gramatičku funkciju ili sintaksni odnos riječi, određen prepozicijom, postpozicijom, sufiksom ili česticom, ili pak samo redom riječi, (b) da je to oblik što ga poprimaju imenice, zamjenice ili pridjevi da bi pokazali svoj odnos prema susjednim riječima, (c) oblik imena (imenice, pridjeva, broja, zamjenice, a u nekim jezicima i participa) u flektivnim i aglutinativnim jezicima koji izražava različite odnose između danoga imena kao zavisnoga člana skupa riječi i drugoga,

upravnog člana toga istog skupa.⁶ U hrvatskoj gramatici ističe se da je padež morfološka kategorija koja izriče različite odnose onoga što riječ znači prema sadržaju rečenice i da se ti odnosi iskazuju padežnim nastavcima i naglaskom (Hrvatska gramatika 1995: 101).⁷ Josip Silić i Dragutin Rosandić konstatiraju da se padežima riječi udružuju u međusobne odnose (Silić/Rosandić 1979: 97). Po mišljenju Dragutina Raguža padežni sustav (ili sustav padežnih oblika) služi za obilježavanje različitih odnosa među riječima u rečenici, ali da nije sam u toj funkciji, već ga dopunjuje prijedložni sustav (Raguž 1997: 115). U nekim gramatičkim priručnicima samo se kaže da se različiti pojmovni odnosi iskazuju različitim padežima (Brabec/Hraste/Živković 1970: 42). Dok Stjepko Težak i Stjepan Babić definiraju padež kao oblik riječi koji je ovisan o njezinoj službi i odnosu prema drugim riječima u rečenici (Težak/Babić 1994¹⁰: 81), Stjepan Babić znatno ranije podrazumijeva pod padežom samo morfološku formu – to je „svaki oblik riječi koji se sklanja“ (Babić 1965: 177). Sanda Ham ističe da padež izriče odnose imenice s ostalim riječima u rečenici i da se promjenom padeža mijenja njegov odnos prema drugim riječima (Ham 2002: 35).⁸

⁶ Rikard Simeon smatra da se sva značenja i funkcije padeža mogu „okupiti“ u četiri grupe: „1. gramatička kategorija imena koja izražava odnos označenoga njime predmeta prema drugim predmetima, oznakama ili procesima (radnjama, stanjima) stvarnosti i, prema tomu, koja ustanovljuje odnos danoga imena u danom kategorijskom obliku padeža prema drugim dijelovima rečenice; usp. odnos kategorije padeža u analitičkim jezicima; te; smanjivanje broja opreka koje sačinjavaju kategoriju padeža u suvremenom engleskom jeziku; 2. jedan od kategorijskih oblika padeža koji, zajedno s drugima (drugim), sačinjava (konstituira) kategoriju padeža u danom jeziku – ili jedna od morfosintakasnih varijanata takovoga oblika; 3. jedan od kategorijskih oblika koji sačinjavaju padežne sustave raznih jezika (u evropskim – nominativ, genitiv, dativ i dr. padeži), a također na različite načine izražavana značenja koja se mogu semantički konfrontirati sa značenjima kategorijskih oblika padeža (u 1. značenju); 4. dana sintakсна funkcija ili dana vrsta sintaksne upotrebe kategorijskog oblika padeža ili njezina semantičko-sintaksnog ekvivalenta; npr. priadjektivni padež, prisupstantivni padež *ahm.*“ (Simeon 1969/II: 2).

Kratko objašnjenje kategorije padeža daje Sreten Živković (Živković 1958: 130-131). Poredbeno tumačenje morfologije padeža slavenskih jezika nudi Stjepan Ivšić (Ivšić 1970: 181-235). U gramatici Josipa Hamma nalazimo samo odjeljak „Promjena po padežima“, u kome se daju kraća objašnjenja pojedinih padeža (Hamm 1967: 65-79). Školsko tumačenje morfološke strukture padeža daje Josip Silić (Silić 1995: 21-35; Silić 2003⁹: 15-29). Konkretna pitanja razmatraju se u odjeljcima posvećenim sintaksi padeža (Maretić 1899: 519-582, Brabec/Hraste/Živković 1970: 222-242), značenju i funkciji padeža (Raguž 1997: 119-156), stilistici padeža (Silić/Rosandić 1979: 97-112), padežnim problemima s prijedlozima (Težak 2000: 233-235) i sl.

⁷ U ovome je priručniku izostavljen tradicionalni dio „sintaksa padeža“, što je utopljeno u druge dijelove, prije svega u analizu objekta (recimo, dva objekta u akuzativu, 435). Posebno se izdvaja partitivni genitiv (435-436), objekat u genitivu, dativu, akuzativu, lokativu i instrumentalu (436-443), slavenski genitiv (446-447), genitiv vremena (552), akuzativ vremena (553), genitiv svojstva (553), posvojni genitiv ili genitiv posesivni (557-558), genitiv cjeline (558-559), dijelni genitiv ili genitiv partitivni (559), genitiv sadržaja (559-560), objasnidbeni genitiv ili genitiv eksplikativni (560-561), genitiv subjektni (561), genitiv objektni (561-562), genitiv svojstva (562), posvojni dativ (562-563).

⁴ Dokaz – osam fonoloških izdanja (Babić 1995, Brozović 1991, Jelaska 2004, Mihaljević 1992, Moguš 1971, Muljačić 1972, Turk 1992, Zečević 1993) i tri srpska (Ivić 1998, Paunović 2003, Simić 2002).

⁵ Dokaz – sedam monografija na srpskom (Batistić 1972, Đorđević 1899, Gortan-Premk 1971, Miloradović 2003, Simeon 1969/II, Terzić 1995, Zečević 1993).

5. U srpskoj lingvistici odnos se također smatra fundamentalnom komponentom padeža. Temelje tumačenju padeža udario je Aleksandar Belić, koji je dosta široko razmatrao padežne odnose (Belić 1998: 133-160). On se posebno zadržao na sljedećim pitanjima: padežni sistem kao odnos, vertikalni i linijski odnos padeža, zavisni odnos, sintagma kao zavisni odnos, odnosi padeža, odnosi padeža prema nominativu, opće značenje kao odnos, padežni sinkretizam.

Padežni sistem predstavlja, po njegovom mišljenju, ostvarenje unutrašnjih elemenata jezičnog potencijala izvjesnih riječi, odnosno izraz njihovog unutarnjeg oblika. Belić daje sljedeću definiciju: „Skup ostvarenih odnosa među predmetnom pretstavom i drugim rečima i jeste padežna sistema, koja može biti, kao što je pokazano, iznesena različitim načinima i sredstvima, ali je, u stvari, uvek jedna, ma kako se činilo da je složena.“ (Belić 1998: 340).

A. Belić konstatira da postoji vertikalni i linearni padežni odnos – kada neki padežni odnos ne znači zavisni odnos samostalne imenice prema samostalnoj imenici u nominativu ili nekom drugom zavisnom odnosu, već znači razliku danog padežnog odnosa prema riječima sa istim padežnim odnosom, radi se o vertikalnom odnosu prema padežima svoje paradigme – odnosu prema istom padežnom značenju tuđe paradigme, tako da on izlazi iz svoje paradigme i dobiva mjesto svoga dopusnog značenja odredbeno (recimo, čim *čovjek lijepa odgoja* ne znači samo 'čovjek pripada redu lijepo odgojenih ljudi', već znači razliku prema čovjeku lošeg odgoja, on postaje odredbena sintagma po smislu i bliže određuje imenicu) – Belić 1998: 157. Vertikalni je odnos karakterističan za flektivne jezike i obično je duhovne ili semantičko-sintaktičke prirode (Belić 1998: 152). Po njegovu mišljenju deklinacija predstavlja u najvećem broju slučajeva izraz odnosa između samostalnih riječi i svih drugih riječi u jeziku (Belić 1998: 132).

Bitnim u sistemu padežnih odnosa Aleksandar Belić smatra zavisni odnos. Zavisni padežni odnosi su oni u koje stupa neka imenica kao dopuna ili odredba prema nekoj upravnoj riječi izvjesne sintagme (Belić 1998: 144). Zavisnim padežnim oblicima iznose se neposredni odnosi između upravne riječi i njenom dopunom u padežnim sintagmama (Belić 1998: 145). Svaki zavisni padež pretpostavlja samostalnu riječ u izvjesnom odnosu prema drugim riječima u rečenici ili sintagmi, dok nominativ pretpostavlja samostalnu riječ u rečenici bez oznake tih odnosa (Belić 1998: 132).⁹ Zavisni padežni odnosi

2000: 204-205), sintaktičke funkcije genitiva (Stolac 1992), posesivni genitiv (Jonke 1965: 360-362), genitiv posvojni kao predmet prenja (Babić 2001: 226), posvojni genitiv (Krpmotić 2001: 153-154), posvojni genitiv i pridjev (Težak 1991: 152-154), slavenski genitiv (Jonke 1965: 369-371), odnos norme prema posvojnem genitivu bez odredbe (Kuna 1999), posvojna funkcija genitiva ličnih zamjenica za 3. lice (Hudeček 1991), dativ smjera (Šarić 1999), etički dativ (Anita Peti-Stantić 2000), vokativ (Težak 1991: 83-88), vokativ koji označava stvar (Babić 1990: 138-140), instrumental jednine imenica vrste i (Ham 1996), upotreba kauzativnih oblika zamjenice *ona* (Mamić 1995)

imaju dvije strane: jednu „neprolaznu ili večitu“, koja je u samoj prirodi zavisnih sintagmi, i drugu – mogućnu, ali neobaveznu, koja je u obilježavanju samostalne riječi naročitim oblikom u zavisnoj sintagmi (Belić 1998: 136). Na pitanje koliko može biti zavisnih padeža daje se sljedeći odgovor: onoliko koliko može biti u sintagmama neposrednih odnosa među upravnom riječju i njenom zavisnom imeničkom dopunom. „Neposredni odnos ja nazivam otkrivanje onog pratilačkog momenta koji se u latentnom stanju nalazi u upravnoj reči.“ (Belić 1998: 145). Međutim za Belića je važnije pitanje organske veze upravne riječi sa imeničkom dopunom (Belić 1998: 146).¹⁰

Aleksandar Belić razvio je specifično učenje o sintagmi, pri čemu je potencirao da suština padežnih odnosa leži u otkrivanju između dijelova sintagme potencijalnih momenata upravne riječi i obilježavanje razlike između mogućih različitih takvih momenata koji se mogu osjetiti kod date upravne i dopunske riječi (Belić 1998: 160). Sintagme služe diferenciranju različitih padežnih oblika jer su sastavljene iz dijelova kojima se razlike između njih uvjetuju (Belić 1998: 162).

Ovaj je jezikoslovac smatrao da je značenje izvjesnog padeža samo neposredna realizacija općeg padežnog značenja, a to je ono značenje odnosa među samostalnim predmetom i drugim pojmovima u rečenici koje u padežnoj sintagmi dobiva svoju realizaciju (Belić 1998: 147-148). Opće značenje odnosa (koje je, kako kaže, samo apstrakcija našeg duha) pretvara se u specifično značenje sintagme, ono se u njemu ne gubi, već se u njemu stalno sadrži (Belić 1998: 148). Belić ne sumnja u to da postoji jedno opće značenje za sve zavisne padeže, pošto je odnos zavisnosti njihov glavni uvjet (Belić 1998: 162). „Ono je i omogućavalo da se razvijaju sve noviji slučajevi ostvarivanja općepadežnog značenja zavisnosti i tako razvije cela padežna sistema.“ (Belić 1998: 162).¹¹

Belić je isticao dvojak odnos padeža: zavisni padeži su, u svojoj cjelokupnosti, znaci za samostalni pojam u nesamostalnom odnosu izvjesnog

odnosa, a zavisni padeži obilježavaju samostalnu riječ u rečenici sa oznakom zavisnog odnosa (Belić 1998: 133). Padežni oblici nisu samo oni koji imaju naročito padežno obilježje, nego i svi oni koji služe da se njima, makar i posredno, obilježe različiti padežni odnosi (Belić 1998: 134). Značenje zavisnih padeža zavisi od zavisne padežne sintagme pa isti oblik samostalne riječi može u različitim zavisnim sintagmama dobivati značenje svih padeža (Belić 1998: 135). „Zavisnost pak sintagme ističe iz otkrivanja latentnih sastavnih momenata upravne reči pomoću značenja samostalne reči u zavisnom odnosu“ (Belić 1998: 135).

¹⁰ Iz toga proističe zaključak da naročitih znakova za padeže nije moralo biti sve dok upotrijebljena dopunska ili odredbena imenica u sintagmi svojim značenjem nije počela značiti više od jednog odnosa, npr. *šaljem dijete* moglo bi, samo po sebi, značiti i namjenu (djetetu) i objekat, i tek kad bi došao kakav objekat (*voće, kolače* i sl.), mogli bi se samim tim diferencirati njihovi padežni odnosi (Belić 1998: 146). „Ovde se vidi smisao padežnih obeležavanja: ona ne bi bila potrebna tamo gde bi se samim značenjem dopunske ili odredbene reči i upravne taj odnos obeležavao jednosmisleno: čim bi taj odnos mogao biti dvosmislen, trosmislen ili višesmislen, on bi morao biti obeležen pomoćnim sredstvima.“ (Belić 1998: 146).

značenja, a nezavisni padež je znak za samostalni pojam upotrijebljen u rečenici sa čuvanjem nezavisnog odnosa (Belić 1998: 151).¹²

U tumačenju padežnog sinkretizma Belić konstatira da sintagme različitih padežnih odnosa mogu razvijati slična značenja (Belić 1998: 162).

Stevanovićev korelacioni stav može se svesti na sljedeće: padeži služe za obilježavanje različitih odnosa koji postoje među riječima u rečenici (Stevanović 1974/II). Po njegovu mišljenju „pravi“ se padeži (padeži u užem smislu) upotrebljavaju kao zavisni dijelovi kakve sintagme i uvijek označavaju odnos prema onom njenom dijelu od koga zavise, te stoga zavisnih padeža upravo i ne može biti van sintagme.¹³ On dodaje: „Padeži u užem smislu, koji su kao oblici samostalnih reči u nesamostalnoj službi, uvek su zavisni od upravnih reči prema kojima označavaju neki odnos. U prvoj svojoj, padežnoj službi označavanja odnosa, ti padeži su dopune reči od kojih su zavisni. Ali ovi zavisni oblici samostalnih reči često su i odredbe u isto vreme, ili i potpuno gube dopunski, a dobivaju odredbeni karakter, i mesto padežne imaju pridevsku ili prilošku službu [...]. Što je glavno, i u jednom i u drugom slučaju ovo ostaju zavisni padeži, pored kojih, kao različite od njih, imamo nezavisne padeže, koji kao oblici samostalnih reči u pravoj svojoj službi nikada ne zavise od drugih reči, nego se upotrebljavaju samostalno, kao prvi glavni deo rečenice ili kao upravni član zavisne sintagme (nominativ), ili se i bez suštinske veze s drugim rečima rečenice jednostavno unose među njene delove, ili pak stavljaju ispred njih (vokativ).“ (Stevanović 1974/II: 159-165).

6. Pored sintagmatsko-paradigmatske dvojnosti, o kojoj je bilo riječi na samom početku, padežni odnosi očituju još jedan vid dualizma – stratusni, jer, u različitom obimu i na različit način, pripadaju i morfološkoj i sintaktičkoj razini. Točnije, oni se u slavenskim jezicima (izuzev bugarskog i makedonskog) izražavaju morfološkim sredstvima (prije svega nastavcima), a realiziraju u okviru rečenice, dakle na sintaktičkom planu. Stoga nam je bliska sljedeća pozicija: „Padeži su, s jedne strane, morfološka kategorija, jer čine sistem oblika u promeni (deklinaciji) imeničkih reči. S druge strane, oni su i sintaksička kategorija, jer regulišu upotrebne vrednosti imeničkih reči (i sintagmi) u rečenici. Zato se može reći da su padeži jedna od morfosintaksičkih

¹² „Svaki zavisni padež nalazi se u neposrednoj vezi sa nominativom kao padežom koji pretpostavlja samostalnu pretstavu sa nezavisnim značenjem, primenjeno u rečenici, a zatim, što je takođe važno, i sa svim drugim zavisnim padežima, jer oni pretpostavljaju takođe samostalnu pretstavu u drugim nesamostalnim odnosima prema odnosu onog padeža koji stupa u korelaciju.“ (Belić 1998: 151). Iz toga proizilazi da se padežne sintagme uvijek nalaze u izvjesnom odnosu sa nominativom, „čuvarem samostalne predstave“, i ostalim zavisnim padežima, „smestištima samostalne imenice u zavisnim odnosima“ (Belić 1998: 152).

¹³ „I kad god je to što neka reč u rečenici potencijalno u sebi sadrži označeno posebnim jezičkim znakom, taj znak je bezuslovno vezan s rečju čiji potencijal otkriva. I ta je veza, van

kategorija imeničkih reči (druga je broj imenice, tj. jednina ili množina).“ – Popović/Stanojčić 1992: 279-280. Aleksandar Belić je isticao da sve vrste riječi, prema prirodi svojoj, tj. prema svemu što se sadrži u njima kao zasebnim riječima, dolaze u nauku o riječima, ali prema upotrebi svojoj u rečenici spadaju u sintaksu i da je otuda jasno da upotreba svih padeža ide u sintaksu (Belić 1992). O tome da li je padežni odnos morfološka ili sintaktička pojava pisao je Mihailo Stevanović.¹⁴ On je isticao da se oblici samostalnih riječi koji ne kazuju nikakve odnose, po svojoj funkciji u rečenici i jeziku, ne uvršćuju u padeže, pa je jasno da proučavanje veze riječi u rečenici i upotrebe svih oblika u njoj čine predmet sintakse (Stevanović 1974/II: 159-160). Zuzana Topolinjska pod padežom podrazumijeva sintaktički odnos (Topolinjska 2000: 1229). Ona je u više radova isticala da za nju padeži nisu morfološki, već sintaktički odnosi pa, recimo, pod pojmom „dativ“ podrazumijeva sintaktički odnos između konstitutivnog predikativnog izraza (priroka) i imenske sintagme, a pod genitivom sintaktički odnos između dviju imenskih sintagmi čiji je pokazatelj na semantičkom planu „gramatička posesivnost“. ¹⁵ S druge strane, ona razlikuje genitivni odnos i genitivnu morfološku formu, dativski odnos i dativsku morfološku formu itd.

Nešto drugačiji stav ima Roman Jakobson. On ističe (1) da je padež kategorija prije svega morfološka, a da sintaktička analiza uporabe padeža ne iscrpljuje njihovu interpretaciju i (2) da je problem sintaktičke varijacije padežnih značenja neraskidivo povezan sa problemom invarijantne vrijednosti svakog padeža u odnosu na ostale padeže morfološkog sistema, a

¹⁴ „Kod nas je, još od B. Daničića i F. Miklošića, pa i u svim praktičnim školskim knjigama, učenje o ovoj oblasti jezika uvršćivano u sintaksu.“ „Bilo je međutim, a i danas ima poznatih lingvista koji su padežne oblike u celini smatrali predmetom morfologije. Između ostalih i poznati sintaksičar Nemač Jon Ris u delu *Šta je sintaksa?* upotrebu oblika reči jednostavno je izbacio iz sintakse i preneo u morfologiju. Na takvo stanovište stao je i K. Brugman u svojoj *Kratkoj uporednoj gramatici*. A braneći se kasnije zbog toga od protivnika takvog gledišta, pravdajući se upravo zašto ga je usvojio, Brugman se izgovarao da nije najzad ni važno gde će se o čemu govoriti nego kako će se što reći. Još više činjenica nedeljivog jedinstva oblika, značenja i funkcije jezičkih sredstava, posebno reči kao najopštijih jezičkih jedinica, čine teško razgraničivim njihovu funkciju kao sintaksičku kategoriju, od oblika i opšteg značenja njihova, koji su svakako predmet morfologije. O padežima ne govori u sintaksi ni poljski sintaksičar Klemensjevič, ni kolektiv autora velike Gramatike ruskog jezika Akademije nauka SSSR, kao ni mnogi najnoviji gramatičari. Znatno broj ruskih sintaksičara, međutim, pored ostalih i jedan od najznačajnijih između njih A. Šahmatov padeže obrađuje u sintaksi. I s pravom, nesumnjivo, jer, kako je u raspravljanju ovoga pitanja s razlogom istakao A. Belić, i potrebe naučne klasifikacije jezičkog materijala i neophodnost naučne metodologije zahtevaju tačno određivanje mesta i upotrebe padeža [...] Tome se može dodati da padeži, pravi padeži, koji, kako ćemo niže ponoviti, uvek označavaju odnos prema drugim rečima u rečenici, stoje u vezi s tim rečima, i tek se iz te veze utvrđuju njihova posebna značenja.“ (Stevanović 1974/II: 159).

također sa problemom precizne veze između padeža i drugih morfoloških kategorija danoga jezika (Jakobson 1985: 194-195).

7. Poseban pogled na padežne odnose dolazi u okviru teorije dubinskih i površinskih padeža Čarlsa Filmora (Charles Fillmore). On je zasnovao padežnu gramatiku čiji je osnovni zadatak utvrđivanje karaktera padežnih odnosa (Fillmore 1999a). U njegovom pristupu radi se o osvjetljavanju odnosa koji se uspostavljaju na nivou dubinske strukture između predikata i njegovih argumenata, u zavisnosti od njihovih leksičkih značenja. Filmor je isticao da se padežni odnosi nepravilno tumače i da je za njihovo razumijevanje neophodno razviti koncepciju bazne strukture u kojoj će oni biti elementarni pojmovi, a „subjekat“, „predikat“, „objekat“ biti vezani samo za površinsku strukturu. On je ukazivao na značaj skrivenih kategorija i nastojao pokazati da postoji mnogo suštinskih sintaktičkih odnosa između imena i sintaktičkih struktura koji su skriveni, ali empirijski dokučivi (Fillmore 1999a: 134). Filmor se oštro protivio tumačenju padežnih odnosa jednoga jezika sa gledišta površinskih padežnih odnosa drugoga sistema (Fillmore 1999a: 139). Po njegovom mišljenju gramatički pojam „padeža“ mora naći mjesto u baznoj komponenti gramatike bilo koga jezika (Fillmore 1999a: 130).¹⁶ On je smatrao da „padeža“ (u jezicima u kojima kao kategorija postoji) u dubinskoj strukturi uopće nema, da padež nije ništa drugo nego deklinacijska realizacija određenih sintaktičkih odnosa (Fillmore 1999a: 148) i da je bolje gledati na padež kao na proces (Fillmore 1999a: 149). Fillmore postavlja pitanje da li je opravdana uporaba termina *padež* za oznaku sintaktičko-semantičkih odnosa koji imaju malo zajedničkog sa običnim padežima (Fillmore 1999a: 155). Ako unutar rečenice postoje jasno vidljivi padežni odnosi, nema razloga da se riječ *padež* upotrijebi kao njihova oznaka (Fillmore 1999a: 157).¹⁷ U sintaktičkim odnosima koji imaju ulogu u izboru padežnih oblika (prijedloga, afiksa i sl.) on razlikuje dva tipa: čiste ili konfiguracione odnose i markirane ili posredovane odnose (Fillmore 1999a: 150). Čisti odnosi su odnosi između gramatičkih komponenata izraženih dominacijom čvorova strukture neposrednih konstituenata. U njima Filmor nalazi osnovne kategorije svoje gramatičke teorije – dubinske i površinske padeže. Pojam dubinskih padeža Filmor shvaća kao proširenje sinkronijskog pojma sinkretizma (Fillmore 1999a: 198). Ako se, recimo, subjekt shvaća kao odnos između elemenata dubinske strukture, radi se o dubinskom subjektu; ukoliko se ima u vidu odnos između elemenata površinske strukture, u pitanju je površinski subjekt. Filmor priznaje da ova dihotomija podsjeća na tradicionalno izdvajanje logičkog subjekta i gramatičkog subjekta (Fillmore

1999a: 151). Potencirajući stav da treba razlikovati površinske i dubinske padežne odnose, on smatra da je subjekt i predikat neophodno interpretirati kao aspekte površinske strukture (Fillmore 1999a: 154). Markirani odnosi su odnosi između imenske grupe i rečenice ili verbalne fraze na koje ukazuju pseudokategorijalne oznake tipa „Način“, „Stepen“, „Lokalizacija“, „Agentiv“.¹⁸

Filmor razlikuje padež kao dubinski sintaktičko-semantički odnos i padežni oblik kao izražavanje padežnog odnosa u konkretnom jeziku pomoću afiksacije, supletivnosti, dodavanja enklitičnih ili proklitičnih riječi ili reda riječi (Fillmore 1999a: 157-158). On izdvaja sljedeće dubinske padeže Agentiv, Instrumentalis, Objektiv, Faktitiv, Lokativ, Benefaktiv i dr. (Fillmore 1999a: 174-175).¹⁹ Kasnije takve padeže on naziva ulogama, pomoću kojih se mogu okarakterizirati elementi situacije ili događaja (agens, pacijens, oruđe, cilj, eksperijencer, lokacija i sl.) – Fillmore 1999b: 322. U dubinskoj strukturi rečenica se sastoji od glagola i jedne ili više imenskih grupa, od kojih je svaka povezana sa glagolom određenim padežnim odnosom (Fillmore 1999a: 158). Uvođenje glagola zavisi od konkretnog kompleksa padeža ili padežnog okvira (frejma) koji se nalazi u datoj rečenici (Fillmore 1999a: 167). Obilježja okvira (frejma) stvaraju mnoštvo padežnih okvira u koje može biti stavljen dati glagol (Fillmore 1999a: 168). Padežni okvir može biti popunjen „praznim“ glagolom, odnosno nultom leksemom (Fillmore 1999a: 191).²⁰

Osim analize padeža kao dubinskih i površinskih fenomena Filmor zapaža još jednu važnu stvar za korelacionu lingvistiku: postojanje imena-odnosa vezanih za neotuđivu posesiju (Fillmore 1999a: 217). On ističe pretpostavku da u svim jezicima postoje imenice za izražavanje pojmova u čijoj se osnovi nalazi odnos. Kao primjere takvih imena-odnosa on navodi engleske riječi *side* 'strana', *daughter* 'kćerka', i *face* 'lice': obično se ne govori samo o *strani*, već o *stani* nečeg; obično se ne kaže o nekome da je *kćerka*, već *nečija kćerka*. Najobičnija imena-odnosi dolaze u formi naziva dijelova tijela i rodbinskih odnosa.²¹ Ako su obilježja neotuđivosti univerzalna za sve jezika, leksičke jedinice koje prevode i jedne druge jednako se tumače po kriteriju otuđivosti/neotuđivosti (Fillmore 1999a: 241).²²

¹⁶ Filmor istupa protiv mišljenja da se u osnovi dubinske, bazne forme svih rečenica u svim jezicima nalaze rečenice sa subjektom i predikatom (Fillmore 1999a: 152).

¹⁹ „Broj tih odnosa – po Fillmoreu: dubinskih padeža – je ograničen i svodi se na sintaksička značenja kao što su 'vršilac radnje' ili 'objekat vršenja radnje' ili 'posesor' i sl.“ (Ivić 1975: 196).

²⁰ U narednim radovima Filmor koriguje gramatiku dubinskih padeža pojačavajući semantičku komponentu i uvodeći nove pojmove, prije svega scenu. Ovu riječ Filmor ne upotrebljava u običnom značenju, već kao oznaku kompleksa značenja: 'bilo koja dostupna individualnom osmišljavanju percepcija, preživljavanje, podsjećanje, radnja ili objekat' (Filmor 1999b: 313). On izdvaja prototipske scene – scene koje su uzete iz jednostavnih svjetova, svjetova čija obilježja ne odražavaju sve činjenice svijeta stvarnosti (Fillmore 1999b: 316). Prototip scene objašnjava najjednostavniji slučaj, idealni primjer.

²¹ O binarnoj relaciji neotuđive posesije v. Stojanović 1996.

¹⁶ Padežna gramatika Čarlsa Filmora je veoma semantički obojena, što je oštro kritikovano od strane ortodoksnih generativaca. Odgovarajući na prigovore Filmor je postavio pitanje da li uopće postoji „nivo“ sintaksičkog opisa koji bi mogao biti izdvojen samo u okviru jednoga jezika na osnovu čisto sintaksičkih kriterijuma (Fillmore 1999a: 252).

¹⁷ Spomeni oko termina *padež*, nastavlja Čarls Filmor, gube oštrinu u lingvističkim

8. Najizrazitije i najcjelovitije tumačenje padeža kao korelacionog fenomena dao je Roman Jakobson. On je kao osnovu uzimao Hjelmslevljeve stav da su uzaludni pokušaji izoliranog promatranja pojedinih padeža i da je neophodno polaziti od čitavog sistema padežnih opozicija u cjelini (Jakobson 1985: 138). Jakobson izdvaja tri dimenzije na kojima se bazira padežni sistem – usmjerenost, obim („obimnost“) i perifernost te na te tri razine sučeljava ruske padeže: 1. obilježje usmjerenosti u akuzativu i dativu je suprotstavljeno nepostojanju takvog obilježja u nominativu i instrumentalu (stoga su akuzativ i dativ usmjereni padeži), 2. obilježje obima u genitivu je suprotstavljeno nepostojanju takvog obilježja u nominativu i akuzativu (zato su to padeži obima, za razliku od padeža bez obima – nominativa, akuzativa, instrumental i dativa), 3. po obilježju perifernosti instrumental, dativ i lokativ su suprotstavljeni padežima bez toga obilježja – instrumentalu, akuzativu i genitivu. Nominativ je u potpunosti neobilježeni padež u odnosu na druge, obilježene padeže, od kojih su tri monomarkirana (sa jednim obilježjem) – akuzativ, genitiv i instrumental i dva bimarkirana (sa dva obilježja) – dativ, koji izražava usmjerenost i perifernost, i lokativ, koji ukazuje

glagolu u padežnoj gramatici Č. Filmora (Bugarski 1996/3: 34-35): „Ovi odnosi obeležavaju skup univerzalnih i po svojoj prilici urođenih koncepata koji imaju veze sa sudovima što ih ljudi donose o događajima u kojima na neki način učestvuju, sa sudovima o tome ko je nešto uradio, kome se nešto desilo, šta se promenilo i slično. Ti odnosi su otuda zapravo gramatičke manifestacije pojmova o u l o g a m a koje postoje u određenim radnjama i stanjima i koje mogu biti različito ispunjene ili, pod izvesnim okolnostima, ostati neispunjene. Fundamentalne odnose ove vrste Filmor naziva padežnim odnosima ili prosto padežima, ali u novom, dubinskom smislu ovoga termina. Njihov broj je ograničen i isti za sve jezike sveta, a najvažniji među njima – u trenutnoj verziji teorije – su sledeći: Agens (podstrekač događaja, simbol A), Doživljivač (entitet koji doživljava efekat radnje, simbol D), Instrument (stimulus ili neposredni fizički uzrok događaja, simbol I), Objekt (entitet koji se kreće ili menja, ili čiji se položaj ili postojanje razmatraju, simbol O), Izvor (mesto sa kojeg nešto potiče, simbol Iz), Cilj (mesto ka kojem je nešto upravljeno, simbol C); zatim eventualno još i Mesto (opšta oznaka mesta radnje, simbol M), i Vreme (opšta oznaka vremena radnje, simbol V).“ – Bugarski 1996/3: 120. On zaključuje: „Očigledno je da su Filmorovi dubinski padeži pojava jednog sasvim drukčijeg reda nego što su to tradicionalni površinski padeži kao nominativ, genitiv, dativ itd., iako između ovih dveju kategorija ima izvesnih paralela, što se delom vidi iz terminologije [...]“ (Bugarski 1996/3: 121). Odnos između tradicionalnih i Filmorovih padeža Ranko Bugarski rezimira na sledeći način: „Dubinske padeške distinkcije nekad se sačuvalju u površinskoj strukturi, a nekad ne, ako se sačuvalju, onda u zavisnosti od strukture svakog pojedinačnog jezika jedan dubinski padež može da izbije na površinu u obliku površinskog padeža, afiksa neke druge vrste, predloga, klitike, supletiva, ili ograničenja na red reči.“ (Bugarski 1996/3: 121). Filmorov sistem pruža, po njegovom mišljenju, formalnu aparaturu u okviru koje se mogu sistematizirati i na teorijsku osnovu postaviti tradicionalna zapažanja o izvjesnoj funkcionalnoj ekvivalenciji padeža i predloških konstrukcija, ili o vezi između razgranatosti padežnih paradigmi i slobode reda reči. Bit dubinskih padeža predstavlja Midhat Ridanović na dosta pristupačan način (Ridanović 1985: 243-260). O „dubinskoj“ sinonimiji sa stanovišta osnovnih postavki modela gramatike padeža Čarlsa Filmora pisala je Gordana Korać (Korać 1983). Na primeru „dubinske“ sinonimije kod glagola ona je pokušala da pokaže razliku između padežnog oblika (površinskog manifestiranja dubinskih odnosa) i padeža (dubinske

na obim (obimnost) i perifernost (Jakobson 1985: 179-180). Usmjerene padeže Jakobson uvek naziva određenim, nasuprot neodređenim (onima koji nemaju usmjerenosti i obimnosti). Jakobson dijeli padeže na četiri grupe – 1. padeže odnosa (akuzativ i dativ), koji ukazuju na nesamostalnost predmeta, 2. padeže obima (genitivni i lokativni padeži), 3. periferne padeže (instrumental, adativ i lokativni padeži) i 4. padeže oblikovanja (genitiv II i lokativ II). Prve tri grupe ukazuju na periferni položaj, a poslednja skupina na to da se funkcija ograničava ulogom sadržaja.²³ Opće značenje jednog padeža uzima u obzir neko određeno obilježje predmetne datosti, dok opće značenje drugog padeža ništa ne govori o postojanju ili nepostojanju tog obilježja (Jakobson 1985: 144). U prvom slučaju radi se o kategoriji sa obilježjem, u drugoj o kategoriji bez obilježja. Iz činjenice da su obje kategorije u opoziciji jedna prema drugoj proizlazi da je specifično značenje padeža bez obilježja ukazivanje na nepostojanje obilježja.²⁴ U sistemu ruskih

²³ Ukazivanje na postojanje odnosa jeste obilježje akuzativa nasuprot nominativu (Jakobson 1985: 141). Isticanje zavisnog položaja objekta izraženog akuzativom predodređuje sam padežni oblik akuzativa da ima zavisnu ulogu u rečenici, nasuprot nominativu, koji sam po sebi nije nosilac sintagmatskih odnosa. Nominativ, nasuprot svim drugim padežima, ni u kojoj mjeri ne ograničava samootkrivanje objekta, odnosno ne govori ni o njegovoj zavisnosti od radnje ni o njegovom potpunom prisustvu u situaciji. Nominativ je oblik bez obilježja koji vrši nominativnu funkciju (Jakobson 1985: 142).

²⁴ Ako opće značenje nominativa, suprotno akuzativu, ne ukazuje na to da li se određen predmet podvrgava nekoj radnji (nepostojanje signalizacije), onda specifično (pojedinačno) značenje toga padeža ukazuje na to da iskazu nije poznata ta radnja. Sintaktička uporaba nominativa se doživljava kao upotreba bez obilježja. Iz poređenja genitiva sa nominativom i akuzativom proizlazi da genitiv uvijek ističe granicu sudjelovanja označenog predmeta u sadržaju iskaza (Jakobson 1985: 146). Stoga se opozicija genitiva za izražavanje saodnosa u obimu padeža koji ne ukazuju na te suodnose (nominativ, akuzativ) može nazvati korelacijom obima. Ovu opoziciju Jakobson upoređuje sa vidskom korelacijom kod glagola, čija je tipična osobenost ukazivanje na granice radnje. U skladu s time on govori o vidskoj korelaciji kod imena. Instrumental i dativ ne izražavaju odnose u obimu (Jakobson 1985: 151). Ti se padeži ne nalaze u korelacionoj vezi sa genitivom, već sa nominativom i akuzativom. Akuzativ i dativ u korelaciji „odnos prema radnji“ funkcionišu kao obilježeni padeži, odnosno kao padeži koji imaju odnos prema radnji, to su dakle padeži odnosa, suprotno neobilježenom nominativu i instrumentalu (Jakobson 1985: 152). Instrumental i dativ Jakobson naziva perifernim, a nominativ i akuzativ punim padežima (za dovođenje u vezu ovih padeža Jakobson se koristi terminom poziciona korelacija). Periferni padež ukazuje na to da odgovarajuće ime zauzima u općem sadržaju iskaza periferni položaj, dok puni padež ne saopćava o kakvom se položaju radi. Tako instrumental služi samo za ukazivanje na periferni položaj i ništa drugo ne označava (Jakobson 1985: 156). Među perifernim padežima on dobija isto mjesto neobilježene kategorije koje ima nominativ u sistemu punih padeža. Dativ, slično instrumentalu, ukazuje na periferni položaj predmeta i, poput akuzativa, ističe da je objekat podvrgnut radnji (Jakobson 1985: 157). Nominativ i akuzativ su maksimalno međusobno suprotstavljeni onda kada dolaze u funkciji subjekta i objekta. Instrumental posebno oštro stoji u opoziciji sa drugim padežima u instrumentalnom značenju. Ostale vrste instrumental i mogu biti relativno lako zamijenjene drugim padežima. Od svih vrsta dativa najviše dolazi do izražaja suprotstavljanje dativa adresata drugim padežima (Jakobson 1985: 161). Njegovo značenje, sa malobrojnim izuzecima, ne može biti izraženo drugim padežima. Jakobson takođe zapaža da postoji tendencija

padeža u cjelini, ističe Jakobson, postoji asimetrični dualizam. Obilježeni niz korelacije obima raščlanjuje se na drugoj osnovi nego neobilježeni niz – u prvom slučaju djeluje korelacija oblikovanja, u drugom korelacija odnosa prema radnji. Ova se asimetrija dopunjuje asimetričnom strukturom pojedinih paradigmi i proširuje na sve deklinacije. To se postiže putem raznovrsnih oblika padežnog sinkretizma. Nestanak pojedinih opozicija ima različite forme. Ako u nekoj paradigmi postoje opozicije po oblikovanju ili bar jedna od njih (G. I – G. II ili L. I – L. II), onda se ukida jedna od opozicija, i to opozicija nominativa i akuzativa (Jakobson 1985: 170). Ukoliko se nominativ razlikuje od akuzativa, neutralizira se razlika akuzativ – genitiv ili dativ – lokativ. Ali postoje i opozicije koje ne mogu biti eliminirane; takve su nominativ – instrumental i akuzativ – dativ (Jakobson 1985: 171).²⁵ U svakom od takvih odnosa padež koji signalizira dano obilježje je suprotstavljen padežu bez slične signalizacije. Jakobson unosi jedan novi moment: on ističe da padežna značenja treba raščlaniti na manje diskretne invarijante – padežna obilježja (Jakobson 1985: 179).

9. Od drugih pogleda treba spomenuti prostornu teoriju padeža, koja polazi od toga da su padežni odnosi prvobitno stajali u korelaciji s određenim prostornim odnosima. Jedno od najnovijih tumačenja padežnih odnosa dolazi u okviru prototipske, antropocentričke teorije padeža. Njome se tvrdi da su padežni odnosi na semantičkom planu odnosi između predikata i njegovih argumenata. „Na morfosintaksičkom planu radi se o odnosima između predikativnog izraza (tj. finitne glagolske forme, imeničke predikacije, perifrastične ili dekomponovane predikacije i sl.) i vezanih za njega imeničkih sintagmi.“ (Topolinjska 1996: 2). S tim u vezi Zuzana Topolinjska ističe da je gramatička kategorija, podrijetlom, gramatikalizirana semantička kategorija, tj. korelacija između odgovarajućeg sadržaja i njegovih regularnih površinskih pokazatelja jer se isti sadržaj može realizirati i na morfološkom i na sintaktičkom planu, a može i da se izrazi preko pojedinih leksičkih konstrukcija i van okvira date gramatičke kategorije (Topolinjska 1996: 1). Ovu postavku ona primjenjuje na padeže i kaže: „U centru naše pažnje ovom prilikom naći će se kategorije padeža i glagolskog roda. Ako se potrudimo da, mutatis mutandis, merila koja smo primenili na kategoriju broja primenimo i na njih, suočimo se, već na prvom koraku, sa ovim problemom: lako je bilo odrediti koju sadržinu gramatikalizuje kategorija broja²⁶, pa tražiti koje sve jezičke jedinice nju iskazuju; mnogo je

gubi se opozicija u odnosu na radnju (Jakobson 1985: 162). Lokativ je obilježeni padež – u odnosu na nominativ, instrumental, akuzativ i dativ – po izražavanju obilježja obima, a u odnosu na nominativ, akuzativ i genitiv – po izražavanju obilježja periferosti (Jakobson 1985: 163). Ovdje Jakobson izvlači opći zaključak: dijametralno suprotni su padeži koji se uvijek upotrebljavaju sa prijedlozima i padeži koji se uvijek upotrebljavaju bez prijedloga.

²⁵ Jakobson također ističe da ruski sistem padeža sadrži niz izomorfnih odnosa, npr. instrumental : nominativ = dativ : akuzativ = lokativ : genitiv (Jakobson 1985: 172).

teže reći koja je semantička pozadina kategorije padeža i kategorije glagolskog roda.“ Ona konstatira da je antropocentrična teorija padeža tijesno vezana za takozvanu „hijerarhiju životnosti“ (engl. „hierarchy of animacy“), koju je prvi predložio M. Silverstein u radu o australskim jezicima. „Na vrhu hijerarhije nalaze se protagonisti govornog čina (i njihovi pokazatelji, tj. lične zamenice 1. i 2. lica), zatim ljudska bića, pre svega muškog pola, onda životinje, pa izbrojivi materijalni objekti, a na samom dnu supstance kao što su *pesak, voda*, i sl.“ (Topolinjska 1996: 2). Broj situacija, nastavlja Z. Topolinjska, odraženih u prostim rečenicama koje prenose opservacije govornog lica o materijalnom svijetu koji ga okružuje prirodno je ograničen²⁷. „Analiza pokazuje da se tu izdvajaju situacije koje angažuju: jedan /+ personalni/ entitet (up. *Ana spava, Pera kašlje*, i sl.), jedan pers/ i jedan /- pers/ (up. *Ana čita svoju novu knjigu, Mira živi u Beogradu*, i sl.), dva /+ pers/ (up. *Ana ugađa Peri, Pera je Ani drag* i sl.), D1 /+ pers/ i jedan /- pers/ (up. *Mama kupuje Ani lutku, Pera uzeo Ani lopt* i sl.), jedan /+ pers/ i dva /- pers/ entiteta (up. *Mama može hleb putersi Pera čisti sako četkom*, i sl.), i to je praktično sve. Znači: relacija formalizovana u predikatskom izrazu, da bi se ostvarila, mora ili da međusobno povezuje dva, odnosno tri entiteta, ili da bude vezana za sam jedan entitet. Prekodirano na sintaksički jezik: predikatski izraz obično traži uz sebe jednu, dve, najviše tri imeničke sintagme.“ (Topolinjska 1996: 2). Autorica dolazi do zaključka da se u slavenskim jezicima (sudeći po novijoj stručnoj literaturi to važi i za neslavenske jezike) može odrediti prototipska semantička karakteristika četiri adverbna padeža u ovome smislu: padež „prvoga čovjeka“ (= čovjeka koji se nalazi u centru pažnje govornog lica), tj. nominativ, padež „drugog čovjeka“ – dativ, padež prvoga (neživog) predmeta – akuzativ i padež drugog takvog predmeta – instrumental. Ovome spisku treba dodati još i padež čiji je referent pozitivno semantički određen kao prostorni lokalizator, tj. lokativ. U poseban padežni odnos stupa, po njenom mišljenju, generička (određena) imenička sintagma u okviru takozvanog imeničkog priroka, odnosno imenička sintagma kao konstitutivni član predikatskog izraza.²⁸ „Najzad, ima relacija kao što su: vlasništvo, rodbinska veza, deo – celina, i sl. koji se u procesu jezičke komunikacije isto toliko često ostvaruju na nivou rečenice koliko i na nivou imeničke sintagme. Znači: postoji padežni odnos čiji su oblički eksponenti pokazatelji gramatičke zavisnosti između dveju imeničkih sintagmi (a ne predikatskog izraza i imeničke sintagme), tj. postoji primarno adnominalan padež. Mi ga u sistemu indoevropskih jezika znamo kao *g e n i t i v*. Referenti genitivne imenske sintagme su pretežno /+ pers/ i /+ odred./“ (Topolinjska

(= bar za jednu takozvanu vrstu riječi).

²⁷ U ovom se tekstu govori samo o konstrukcijama čiji je osnovni konstitutivni element takozvani predikat prvoga reda, tj. relacija koja vezuje samo predmetne (materijalne), a ne i propozicionalne argumente. Ovo ograničenje, ističe Topolinjska, nije slučajno, budući da prava priroda padežnih odnosa dolazi najpotpunije do izražaja baš u spomenutim konstrukcijama.

1996: 2). Ona predlaže da kao polazna, semantički motivirana mreža padežnih odnosa prihvati navedeni inventar od sedam elemenata (pored opće poznatih skraćenica: N, D, A, I, L, G i R za Predikativ).

Po mišljenju Zuzane Topolinjske poseban, nimalo lak problem vezan za semantičku (i formalnu) interpretaciju padežnih odnosa predstavljaju prijedlozi.²⁹ Na ovoj stadiji razmišljanja o padežnim odnosima ona je sklona (1) da prihvati hijerarhiju prema kojoj je prijedlog nadgrađen nad padežnim nastavkom, (2) da u svakoj prijedloškoj imeničkoj sintagmi – izuzev one sa *s(a)* i njegovim ekvivalentima u drugim jezicima – vidi realizaciju lokacionog padežnog odnosa. „Ukorist takvoga stava govori i činjenica da je lokativ odnos koji obavezuje među svoje pokazatelje ubraja i predloge. Prostorne relacije – statičke (prava lokacija) i dinamičke (pokret) prilično su izdiferencirane, a predlozi služe uglavnom njihovoj modifikaciji, tj. njihovom preciziranju. Na drugoj strani *s(a)* i njegovi funkcionalni ekvivalenti regularno su združeni sa morfološkim oblikom instrumentala, u jednim jezicima – kao u srpskom – samo u jednom delu, u drugim – u celoj funkcionalnoj zoni tog morfološkog oblika, da bi u jezicima sa takozvanom analitičkom deklinacijom preuzeli na sebe službu jedinog pokazatelja instrumentalnog padežnog odnosa. Za predloženu podelu predloga na pokazatelje lokacionog i/ili instrumentalnog padežnog odnosa nije bez značaja ni činjenica da jedna od osnovnih funkcija instrumentala ima lokacione konverzije – up. *Punim kantu vodom. : Nalivam vodu u kantu. i sl.*“ (Topolinjska 1996: 3-4).³⁰ Nakon utvrđivanja inventara funkcija imeničke sintagme u rečenici (tj. inventar padežnih odnosa) – jedne funkcije u okviru predikativnog izraza, četiri adverbale i jedne adnominalne, mogu se, po mišljenju Suzane Topolinjske, tražiti gramatički pokazatelji tih odnosa i van tradicionalne morfološke padežne paradigme (čak se ova analiza može primijeniti i na jezike koji takvu paradigmu ne posjeduju).³¹

Prijedložne prototipske³² semantičke karakteristike pojedinih padežnih odnosa shematski Zuzana Topolinjska prikazuje na sljedeći način:

²⁹ „Njihovu prisutnost u jeziku i način funkcionisanja treba uvažiti i 'ugraditi' u gore izloženu sliku. Predlozi su ujedno na semantičkom planu modifikatori predikativne relacije, dok na sintaksičkom planu deluju kao konektori – povezuju imeničku sintagmu sa predikatskim izrazom ili, ređe, povezuju dve imeničke sintagme. S obzirom na tu njihovu dvostruku funkciju, jedni ih autori smatraju delom imeničke sintagme, dok ih drugi pripajaju predikatskom izrazu i tako razlikuju kao posebne funkcionalne jedinice, recimo – *trčati od, trčati ka, trčati uz, itd.*“ (Topolinjska 1996: 3).

³⁰ V. Klikovac 2000.

³¹ „Tu nam kao primer“ može poslužiti makedonski jezik, koji padežne odnose retko signalizuje morfološkim oblikom imeničkog jezgra sintagme, već obično koristi u tu svrhu predloge i zamišljene klitike koje su ujedno i pokazatelji referencije. Drugim rečima: ovdje predstavljeno shvatanje padežnih odnosa može da se primeni na jezike sa različitim tipološkim karakteristikama, a može i da posluži kao jedan od tipoloških parametara.“ (Topolinjska 1996: 4).

	/pers/	/def/	/loc/
nominativ	+	+	
akuzativ		-/+	
dativ	+	+	
instrumental		-	-/+
lokativ	-	+/-	+
predikativ	0	-	0
genitiv	+/-	+/-	-

(/+ pers/ = čovjek kao primarni referent, /+ def/ = identifikirajuća referencija, /+ loc/ = prostorna relacija)

10. Padeži obrazuju cjelovit sistem odnosa – padežni korelacional. On se sastoji od dva podsistema: padežnog diferencijala, koji čine semantički nepodudarni padeži (Sat je u ruci. ↔ Sat je na ruci. ↔ Sat je pri ruci.), i padežnog kategorijala, koji obuhvata kompatibilne odnose varijativnog i sinonimskog tipa (Svira na gitari. ↔ Svira gitaru.). Padežni oblici mogu dolaziti u okviru i padežnog diferencijala i padežnog kategorijala. Usp.: *licu ↔ u licu ↔ na licu ↔ po licu ↔ o licu ↔ prema licu ↔ ka licu ↔ zahvaljujući licu ↔ unatoč licu ↔ usprkos licu ↔ zahvaljujući licu ↔ protivno licu ↔ nalik licu* itd. U analizi ovakvih odnosa pojavljuju se dva pitanja: a) koliko jedan oblik, bez obzira na padežnu pripadnost, može imati korelacija (u prethodnom slučaju oblik *licu* obrazuje 12 odnosa sa 23 člana u samo dva padeža – dativu i lokativu), b) koliko jedan oblik stupa u semantički bliske odnose sa drugim oblicima iste riječi (padežna paradigma riječi *lice* daje više korelacionih grupa: 1. *ka licu ↔ prema licu*, 2. *na licu ↔ po licu*, 3. *unatoč licu ↔ usprkos licu* itd.).

11. Naše tumačenje interakcije „padež ↔ vrsta odnosa“ je stupnjevito i sastoji se u sljedećem: u prvoj fazi utvrđuje se opći sistem korelacija, osmišljava njihova globalna struktura, pronalaze sistemske vrijednosti. U drugoj fazi vrši se razgraničenje između dviju vrsta odnosa: 1. perifernih, efemernih, korelaciono nerelevantnih i neinteresantnih, 2. formalno, semantički, funkcionalno i kategorijalno bitnih. Prvu grupu ilustriraju primjeri tipa *Petar spava u kući. ↔ Petar je ostao bez kuće. ↔ Petar priča o kući*, u kojima je semantička razlika izrazita pa stoga nisu posebno važni za korelacionu analizu.³³ S druge strane, padeži u rečenicama *U krevetima leže ranjenici. ↔ Na krevetima leže ranjenici. ↔ Po krevetima leže ranjenici...* stvaraju odnos interesantan za korelacionu gramatiku. To je, prije svega, odnos bliskosti, sličnosti i identičnosti.

karakteristike date kategorije', (c) 'koji je osnova definicije date kategorije'.

LITERATURA

- Babić 1965: **Babić, Stjepan**. Jezik. – Zagreb: Panorama. – 322 s.
- Babić 1990: **Babić, Stjepan**. Hrvatska jezikoslovna čitanka. – Zagreb: Globus. – 322 s.
- Babić 1995: **Babić, Zrinka**. Fonetika i fonologija hrvatskog jezika: udžbenik za 1. razred gimnazije i tehničkih škola. – Zagreb: Školska knjiga. – 108 s.
- Babić 2001: **Babić, Stjepan**. Hrvatska jezikoslovna prenja. – Zagreb: Globus. – 23 s.
- Batistić 1972: **Batistić, Tatjana**. Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku. – Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik. – 212 s.
- Belić 1998: **Belić, Aleksandar**. Opšta lingvistika. – Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. – 589 s.
- Brabec/Hraste/Živković 1970⁹: **Brabec, Ivan; Hraste, Mate; Živković, Sreten**. Gramatika hrvatskosrpskoga jezika. – Zagreb: Školska knjiga. – 280 s.
- Brozović 1991: **Brozović, Dalibor**. Fonologija hrvatskoga književnog jezika. – In: Babić Stjepan, Brozović, Dalibor; Moguš Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepan. Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku. – Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. – S. 379-452.
- Bugarski 1996/3: **Bugarski, Ranko**. Sabrana dela. Knj. 1-8. – Beograd: Čigoja. – Knj. 3: Lingvistika o čoveku. – 218 s.
- Dešić 1981: **Dešić, Milorad**. Vokativ u srpskohrvatskom jeziku. – In: Naučni sastanak slavista u Vukove dane. – Beograd. – Br. 7. – S. 147-157.
- Đorđević 1889: **Đorđević, Petar P.** O padežima bez predloga u srpskom jeziku. – Beograd: Štamparija Kraljevine Srbije. – 184 s.
- Feleško 1995: **Feleško, Kazimješ**. Značenje i sintaksa srpskohrvatskog genitiva. – Beograd – Novi Sad: Orfelin – Vukova zadužbina – Matica srpska. – 167 s.
- Fillmore 1999a: **Филлмор, Ч.** Дело о падеже. – In: Зарубежная лингвистика III: „Новое в лингвистике“. – Москва: Прогресс. – С. 127-258. – Original: Charles Fillmore. The Case for Case. – In: Universals in Linguistic Theory. – Ed. by E. Bach, R. T. Harms. – New York., 1986.
- Fillmore 1999b: **Филлмор, Ч.** Основные проблемы лексической семантики. – In: Зарубежная лингвистика III: „Новое в лингвистике“. – Москва: Прогресс. – С. 303-351. – Original: Charles Fillmore. Topics in lexical semantics. – In: Current Issues in Linguistic Theory. – Ed. by Roger W. Cole. – Bloomington – London. – S. 76-138.
- Gortan-Premk 1971: **Gortan-Premk, Darinka**. Akuzativne sintagme bez predloga

- Ham 1996: **Ham, Sanda**. O instrumentalu jednine imenica vrste i: tradicijska, sustavna i nacionalna načela pri normiranju hrvatskog književnoga jezika. – In: Jezik. – Zagreb. – Br. 1. – S. 1-8.
- Ham 2002: **Ham, Sanda**. Školska gramatika hrvatskoga jezika. – Zagreb: Školska knjiga. – 168 s.
- Hamm 1967: **Hamm, Josip**. Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance. – Zagreb: Školska knjiga. – 124 s.
- Hrvatska gramatika 1995: **Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija**. Hrvatska gramatika. – Zagreb: Školska knjiga. – 684 s.
- Hudeček 1991: **Hudeček, Lana**. Posvojna funkcija genitiva ličnih zamjenica za 3. lice u hrvatskom književnom jeziku do kraja 18. stoljeća. – In: Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, – Zagreb. – Br. 17. – S. 27-46.
- Ivić 1953-1954: **Ivić, Milka**. O problemu padežne sisteme u vezi sa savremenim shvatanjima u lingvističkoj nauci. – In: Južnoslovenski filolog. – Beograd. – Knj. XX. – Sv. 1-4. – S. 191-211.
- Ivić 1954: **Ivić, Milka**. Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj (sintaksičko-semantička studija). – Beograd: SANU. – Posebna izdanja, knj. CCXXVII, Institut za srpski jezik. – Knj. 2. – 269 s.
- Ivić 1957: **Ivić, Milka**. Jedno poglavlje iz gramatike našeg modernog jezika – sistem mesnih padeža. – In: Godišnjak Filozofskog fakulteta. – Novi Sad. – Knj. II. – S. 145-158.
- Ivić 1959: **Ivić, Milka**. Srpskohrvatski padežni oblici obavezno praćeni odredbom kao pomoćnim morfološkim znakom. – In: Godišnjak Filozofskog fakulteta. – Novi Sad. – Knj. IV. – S. 151-163.
- Ivić 1961: **Ivić, Milka**. O pojavama sintaksičke obaveznosti. – In: Godišnjak Filozofskog fakulteta. – Novi Sad. – Knj. VI. – S. 180-190.
- Ivić 1998: **Ivić, Pavle**. Rasprave, studije članci: 1. O fonologiji. In: Ivić Pavle. Celokupna dela. X/1 – Pripremio Aleksandar Mladenović. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. – 755 s.
- Ivšić 1970: **Ivšić, Stjepan**. Slavenska poredbeni gramatika. – Zagreb: Školska knjiga. – 434 s.
- Ivić 1975³: **Ivić, Milka**. Pravci u lingvistici. – Ljubljana: Državna založba Slovenije. – 307 s.
- Jakobson 1985: **Якобсон, Роман**. Избранные труды. – Москва: Прогресс. – 455 с.
- Jelaska 2004: **Jelaska, Zrinka**. Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci. – Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. – 249 s.
- Jonke 1965²: **Jonke, Ljudevit**. Književni jezik u teoriji i praksi. – Zagreb: Znanost

- Kačić 1997-1998: **Kačić, Miro**. Ishodnišni jezični oblici (ishodišnici): nominativ i infinitiv. – In: Rasprave Instituta za hrvatski jezik. – Zagreb. – Knj. 23-24. – S. 213-223.
- Klikovac 2000: **Klikovac, Dušanka**. Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike. – Beograd: Filološki fakultet. – 431 s.
- Korać 1983: **Korać, Gordana**. O „dubinskoj“ sinonimiji. – In: Naučni sastanak slavista u Vukove dane. – Beograd: MSC. – Knj. 12/2. – S. 155-159.
- Krmpotić 2001: **Krmpotić, Marijan**. Hrvatski jezični priručnik. – Kloštar Ivanić: Agapa. – 454 s.
- Mamić 1995: **Mamić, Mile**. Upotreba akuzativnih oblika zamjenice *ona*. – In: Jezik. – Zagreb. – Br. 43. – S. 183-188.
- Maretić 1899: **Maretić, Tomo**. Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. – Zagreb: Štampa i naklada Knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch). – 702 s.
- Menac 1989: **Menac, Antica**. Upotreba značenja padeža bez prijedloga u suvremenom ruskom i hrvatskom književnom jeziku. – In: Rad JAZU. – Zagreb. – Knj. 427. Poseban otisak. – S. 71-125.
- Mihaljević 1991: **Mihaljević, Milan**. Generativna i leksička fonologija. – Zagreb: Školska knjiga. – 135 s.
- Miloradović 2003: **Miloradović, Sofija**. Upotreba padežnih oblika u govoru Paraćinskog Pomoravlja: balkanistički i etnomigracioni aspekt. – Beograd: Etnografski institut SANU. – 365 s.
- Moguš 1971: **Moguš, Milan**. Fonološki razvoj hrvatskoga jezika. – Zagreb: Matica srpska. – 101 s.
- Muljačić 1972: **Muljačić, Žarko**. Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika. – Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. – 320 s.
- Paunović 2003: **Paunović, Tatjana**. Fonetika i/ili fonologija: kritički prikaz fonoloških teorija XX veka. – Niš: Filozofski fakultet – Prosveta. – 218 s.
- Peti-Stantić 2000: **Peti-Stantić, Anita**. Etički dativ kao izraz gramatičke ekspresivnosti u jeziku. – In: Riječki filološki dani: Zbornik radova 3. – Rijeka. – S. 287-296.
- Raguž 1997: **Raguž, Dragutin**. Praktična hrvatska gramatika. – Zagreb: Medicinska naklada. – 466 s.
- Riđanović 1985: **Riđanović, Midhat**. Jezik i njegova struktura. – Sarajevo: Svjetlost. – 378 s.
- Šarić 1999: **Šarić, Ljiljana**. Dativ smjera u hrvatskom jeziku (u usporedbi s drugim slavenskim jezicima). – In: Rasprave Instituta za hrvatski jezik. – Zagreb. – Knj. 25. – S. 323-344.

- Silić 2003⁶: **Silić, Josip**. Hrvatski jezik 2: udžbenik za II. razred gimnazije. – Zagreb: Školska knjiga. – 98 s.
- Silić/Rosandić 1979²: **Silić, Josip; Rosandić, Dragutin**. Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika. – Zagreb: Školska knjiga. – 132 s.
- Simić 2002: **Simić, Radoje**. Srpska gramatika 1: Uvod, fonologija, morfologija. – Beograd – Nikšić: Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika – Jasen. – 212 s.
- Skljarov 1962: **Skljarov, Miho**. O vokativu. – In: Radovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za filologiju. – Zagreb. – Knj. 327. – S. 381-412.
- Stanojčić/Popović 1992: **Stanojčić, Živojin; Popović, Ljubomir**. Gramatika srpskoga jezika. – Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Zavod za izdavanje udžbenika. – 400 s.
- Stevanović 1974²: **Stevanović, Mihailo**. Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistem i književnojezička norma). Tom II: Sintaksa. – Beograd: Naučna knjiga. – 942 s.
- Stojanović 1996: **Stojanović, Smiljka**. Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku. – Beograd: Filološki fakultet. – 500 s.
- Stolac 1992: **Stolac, Diana**. Sintaktičke funkcije genitiva u jeziku Tituša Brezovačkoga. – In: Rasprave Zavoda za hrvatski jezik. – Zagreb. – Br. 18. – S. 165-176.
- Terzić 1995: **Terzić, Aleksandar**. Sintagma sa genitivom bez predloga u sintaksičkim varijantnim redovima u ruskom jeziku. – Beograd: Filološki fakultet. – Monografije. – Knj. 71. – 281 s.
- Težak 1991: **Težak, Stjepko**. Hrvatski naš svagda(š)nji. – Zagreb: Školske novine. – 195 s.
- Težak 2000²: **Težak, Stjepko**. Hrvatski naš osebujni. – Zagreb: Školska knjiga. – 316 s.
- Topolinjska 1996: **Topolinjska, Zuzana**. „Padež“ i „glagolski rod“ – dve strategije gramatikalizacije odnosa između „predikata“ i njegovih „argumenata“. – In: Južnoslovenski filolog. – Beograd. – Knj. LII. – S. 1-9.
- Tošović 2001: **Tošović, Branko**. Korelaciona sintaksa: Projekcional. – Graz: Institut für Slavistik der Universität Graz. – 456 S.
- Turk 1992: **Turk, Marija**. Fonologija hrvatskog jezika (raspodjela fonema). – Rijeka – Varaždin: Izdavački centar Rijeka – Tiskara Varaždin. – 165 s.
- Zečević 1993: **Zečević, Vesna**. Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu. – Zagreb: Zavod za hrvatski jezik. – 243 s.
- Živković 1958: **Živković, Sreten**. Uvod u opću lingvistiku. – Zagreb: Školska

ZUSAMMENFASSUNG

Branko Tošović

DAS WESEN DER KASUSBEZIEHUNGEN

In dieser Arbeit wird der Kasus nur auf einer Ebene betrachtet: die Relation. Da die Kategorie des Kasus zwei Korrelationen – die Korrelation als die Möglichkeit (die sprachliche Korrelation) und die Korrelation als die Realisierung (die Redekorrelation) bildet, ist es notwendig, bei der Erklärung der Kasusbeziehungen beide Aspekte zu erfassen. Auf der syntagmatischen Ebene ist nicht jeder Kasus mit allen Kasus verbunden, sondern nur mit jenen, die mit der konkreten linearen Struktur des Satzes kompatibel sind. Paradigmatisch sind alle Kasus miteinander verbunden und keiner von ihnen ist isoliert von den anderen.

Die Kasusbeziehungen sind in der kroatischen und serbischen Sprachwissenschaft nicht ausreichend untersucht. Für diese Forschungen schafft die Tatsache ein besonders schwieriges Problem, dass die Fälle in beiden nationalen Schulen sehr unterschiedlich oder überhaupt nicht untersucht wurden. Jede nationale linguistische Schule hat als den Mittelpunkt des Interesses dasjenige, das der Tradition, im Geiste der Zeit und der individuellen Orientierung entspricht. In fast allen kroatischen und serbischen Analysen werden die Fälle isoliert betrachtet, es gibt keine komplexe Ansatz, um so mehr den korrelativen Ansatz. Einer der Gründe dafür ist die Kompliziertheit und die Schwierigkeit der Kasusbeziehungen.

In diesem Artikel werden auch die korrelativen Aspekte der wichtigen Kasustheorien (die Kasusgrammatik von Charles Fillmore, das Binärismus von Roman Jakobson, die Kasus- und Kasusbeziehungstheorie) betrachtet.

Mirko Peti

PRILOZI OD PRIDJEVA SREDNJEGA RODA

dr. sc. Mirko Peti, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, pregledni članak

UDK 811.163.42/367.623

U hrvatskom se jeziku od pridjeva srednjega roda (npr. tanko, slabo, močno, lako, sporo) mogu napraviti prilozi načina. No, postoje određena ograničenja. Prilozi ne mogu biti tvoreni od pridjeva koji imaju konkretno značenje. Odnosno, ako pridjev ima konkretno i apstraktno značenje, prilog će biti tvoren od pridjeva koji ima apstraktno značenje.

Ključne riječi: pridjevi, prilozi, srednji rod

Poznato je da se u hrvatskom jeziku na gramatičkoj razini može pretpostaviti homoniman odnos između odnosnih pridjeva muškoga roda tipa *junački*, *pučki*, *bratski*, *životinjski* i načinskih priloga koji su tim pridjevima motivirani¹. Kanonski im je oblik isti², a gramatička su im značenja različita. Označujući svojstva predmeta i pojavâ koje su označene imenicama, *pridjevi* se kao atributi pridjevaju imeničkim riječima u bilo kojoj sintaktičkoj funkciji (subjekta, objekta predikata i priložne oznake) i dobivaju od njih rod, broj i padež, a *prilozi se*, označujući okolnosti pod kojima se odvija glagolska radnja, bez roda, broja i padeža, kao različite vrste semantički uvjetovanih priložnih oznaka prilažu glagolskim riječima u funkciji predikata.

Hoće li se leksički oblici tipa *junački*, *pučki*, *bratski*, *životinjski*, itd. prepoznati kao odnosni pridjevi muškoga roda u nominativu jednine ili kao načinski prilozi, ne ovisi o samim tim oblicima, niti se iz njih to može razaznati, nego ovisi o gramatičkom kontekstu u kojemu se upotrebljavaju. Upotrebljavaju li

¹ U lingvistici ne postoji jednodušno mišljenje o tome da je tu riječ o homonimnom odnosu. Zagovornicima teze da su homonimi samo one riječi istoga oblika i različita značenja koje pripadaju istoj vrsti riječi pridjev *junački* i prilog *junački* nisu homonimi (jer pripadaju dvjema različitim vrstama riječi). Te su riječi homonimi samo onim jezikoslovcima koji poimanje homonimije s leksičkoga značenja riječi proširuju i na njezino gramatičko značenje. Navedene pridjeve i priloge kao homonime tretiraju Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika MH i MS (tzv. Adok), Rječnik hrvatskoga jezika LZ i ŠK, Hrvatski jezični savjetnik IHJJ i dr. i navode ih kao posebne natuknice. Anićev Rječnik hrvatskoga jezika u I. izdanju te riječi obrađuje pod jednom natuknicom, a u III. izdanju ih tretira kao homonime i obrađuje ih kao posebne natuknice.